

**ԾՆՈՂԱԶՈՒՐԿ ԵՎ ԾՆՈՂԱԿԱՆ ԽՆԱՄՔԻՑ ԶՐԿՎԱԾ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ
ՀԱՐՄԱՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԱՐԴԻ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ⁵⁰**

**Էլլադա Բաղդասարյան
Իննա Մկրտչյան**

Բանալի բառեր` ծնողագուրկ, ծնողական խնամքից զրկված, սոցիալական ա-
դապտացիա, կառուցվածքային բաղադրատարրեր, հոգեբանական հարաբերակցու-
թյուն, ինքնահաստատում, ինքնաիրացում, դրական հույզեր, ապրելու պահանջմունք,
անբարենպաստ պայմաններ:

*Սոցիալական հարմարման խնդիրն ուսումնասիրվել է շատ սոցիոլոգների, ման-
կավարժների և հոգեբանների կողմից: Այն քննարկվել է Լ.Ս.Վիգոտսկու, Ա.Ա.Նալչաջ-
յանի, Ա.Վ.Պետրովսկու, Ա.Վալլոնի, Ժ.Պիաժեի աշխատություններում:*

*Ադապտացիան բնորոշվում է որպես օրգանիզմի կառուցվածքի և գործառնությունե-
րի հարմարումը շրջապատող աշխարհի պայմաններին: Մարդու ադապտացիան ունի
երկու կողմ` կենսաբանական և հոգեբանական: Ադապտացիայի հոգեբանական կող-
մը, որը հաճախ անվանում են սոցիալական ադապտացիա, մարդու` որպես անձի
հարմարումը հասարակության մեջ ապրելուն, այդ հասարակության պահանջներին և
սեփական պահանջմունքներին, դրդապատճառներին, հետաքրքրություններին համա-
պատասխան: Հոգեբանական ադապտացիան իրականացվում է տվյալ հասարակույթ-
յան նորմերի և արժեքների յուրացման ճանապարհով: Այս ճանապարհն անցնում է յու-
րաքանչյուր անհատ իր զարգացման ընթացքում [1]: Այսպիսով` սոցիալական ադապ-
տացիան սոցիալական միջավայրի պայմաններին անհատի ակտիվ հարմարման ա-
նընդհատ գործընթաց է:*

*Սոցիալական հարմարման իրենց առանձնահատուկ ճանապարհով անցնում են
բոլոր անհատները: Այս գործընթացի ընթացքում անհատը յուրացնում է սոցիալական
փորձը, որն իրականացվում է շփման և գործունեության մեջ: Որոշ մանկավարժներ և
հոգեբաններ կարծում են, որ սոցիալական ադապտացիան անձնավորության սոցիա-
լիզացիայի փուլերից մեկն է, նրա մի մասը: Մյուսները հարմարումը և սոցիալիզացիան
դիտում են որպես անձնավորության և հասարակության փոխազդեցության միասնա-
կան գործընթաց: Ընդ որում ադապտացիան արտահայտում է մարդու հարմարումն իր
համար նոր առարկայական գործունեությանը` հանդես գալով որպես սոցիալիզացիա-
յի պայման, անձնավորության կայացման գործընթաց: Ըստ մեկ այլ կարծիքի` անձնա-
վորության սոցիալիզացիան հասարակության մեջ անհատի ադապտացիայի անհրա-
ժեշտ պայման է: [2]*

*Հարմարվածությունը մարդու հարմարման աստիճանն է, որը դրսևորվում է նրա
սոցիալական դիրքի ինքնազգացողության, սեփական եսով և կյանքով բավարարվա-
ծության կամ անբավարարվածության միջոցով :*

*Սոցիալական ադապտացիայի գործընթացը կյանքի առաջին տարիներին ունի
ակնհայտ առանձնահատկություններ: Ղրանցից են ադապտացիայի, հարմարվածույթ-
յան ցուցանիշները, ինչպես նաև ադապտացիայի գործընթացի և արդյունքի վրա ազ-
դող գործոնները: Բոլոր գործոնները կարելի է բաժանել ըստ բնութագրող հատկույթ-*

⁵⁰ Հոդվածն ընդունվել է 26.03.2018:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել ԱրՊՀ մանկավարժության և հոգեբանության ամբիոնը:

յունների սոցիալական ադապտացիայի պայմանների: Որպես պայման կարելի է առանձնացնել ընտանիքը և երեխայի շրջապատը: Սրանք երեխայի սոցիալական հարմարման այն միկրոպայմաններն են, որոնք որոշիչ դեր են խաղում երեխայի անձի հիմնական հատկությունների ձևավորման գործում: Լինելով երեխայի առաջին սոցիալական աշխարհը՝ ընտանիքը մեծ մասամբ կանխորոշում է նրա կյանքի ուղին: Բացի գիտակցական, նպատակաուղղված դաստիարակության, որը տալիս են երեխային ծնողները, նրա վրա ազդում է ընտանեկան կյանքի ամբողջ հոգեբանական մթնոլորտը: Ընդ որում այդ ազդեցության արդյունքը կուտակվում է տարիքի հետ: Փոստորեն չկա երեխայի վարքի գրեթե ոչ մի սոցիալական կամ հոգեբանական կողմ, որը կախված չլինի նրա ընտանեկան պայմաններից ներկայում կամ անցյալում: [3]:

Ընտանիքը նպաստում է երեխայի մեջ կարևոր այնպիսի անհատական ածնական որակների ձևավորմանը, ինչպիսիք են վստահությունը, մոտիկ մարդկանց սերը և նրանց վստահելու պահանջմունքը, կարեկցելու, օգնելու ընդունակությունը, տարբեր սոցիալական իրավիճակներում մարդկանց հետ փոխազդելու ունակությունը, իր՝ որպես անձնավորության ինքնահաստատման, սեփական անհատական առանձնահատկությունները, հետաքրքրությունները և պահանջմունքները դրսևորելու ընդունակությունը, մյուսներին և սեփական եսը ադեկվատ ընկալելու և հասկանալու ունակությունը: [4]

Ծնողագուրկ և ծնողական խնամքից զրկված երեխաներն իրենց սոցիալական ադապտացիայի և այս պայմանից կամ զուրկ են, կամ այն մասնակիորեն է ազդում նրանց վրա: Ընտանիքում տիրող մթնոլորտը ծնողների հետ հուզական շփման առկայությունը, երեխայի դիրքը ընտանիքում, դաստիարակության ոճը պայմանավորում են երեխայի սոցիալական ադապտացիայի գործընթացի արդյունավետությունը և հարմարվածության մակարդակը:

Սոցիալական հարմարման մեխանիզմներից են ընդօրինակումը, նույնականացումը, խթանումը, պատիժը, մանկական խաղը և այլն:

Ա. Վալլոնը խաղը բնութագրում է որպես սոցիալական միջոց, որի օգնությամբ երեխան յուրացնում է իրեն շրջապատող առարկաների, սոցիալական հարաբերությունների աշխարհը: Խաղի միջոցով նա ընդօրինակում է մեծահասակներին և նրանց վարքի ձևերը:

Մեծահասակն այստեղ դիտվում է անկախ իր կոնկրետ սոցիալական և միջանձնային դերից, որը նա կատարում է այն փոքր խմբի կառուցվածքում, որտեղ իրականացվում է նրա համատեղ գործունեությունը երեխայի հետ: Մեծահասակն ազդելով երեխայի վրա, նրա մեջ առաջացնում է ելակետային, հիմնային այնպիսի արդյունքներ, որոնք հետագայում ազդում են երեխայի սոցիալական հարմարման գործընթացի և հարմարվածության վրա: Նման կարևորագույն արդյունքներից կարելի է նշել այն, որ երեխայի մեջ ձևավորվում է սոցիալական աշխարհին պատկանելիության զգացում, «մենք»-ի զգացում:

Մայրը առաջին կերպարն է, որը ներկայացնում է աշխարհը: Այսինքն մոր / կամ նրան փոխարինող անձի/ հետ կապվածության տիպը որոշում է երեխայի վերաբերմունքն աշխարհի նկատմամբ և հետագա հարմարումը սոցիալական միջավայրին: Մայրը երեխայի համար հուսալի պաշտպանություն է: [5]

Երեխան ինքն իրեն ընկալում է իր նկատմամբ մոտիկ մեծահասակի վերաբերմունքի միջոցով: Օրինակ՝ հուսալի և անվտանգ կապվածության դեպքում երեխան ընկալում է ինքն իրեն որպես սիրված, հարգանքի արժանի, քաջ, խելացի, իսկ մեծահասակին որպես սիրո, պաշտպանության և հարգանքի աղբյուր: Եթե նրա կապվածությունն անհուսալի է և ոչ անվտանգ, նա ինքն իրեն վերաբերվում է որպես մերժվածի,

չսիրվածի, որը ոչ մի բանի ընդունակ չէ, իսկ նրա կապվածության առարկան դառնում է վախի վտանգի աղբյուր: Այսպիսով՝ երեխայի վերաբերմունքը սեփական ես-ի մասին և նրա պատկերացումներն իր մասին որոշում են նրա վերաբերմունքը մոտիկ մեծահասակների նկատմամբ / առաջին հերթին մոր/: Ահա թե ինչու սիրո և հասկանալու մթնոլորտում ապրող երեխաները սոցիալական ադապտացիայի, ինչպես նաև ուսուցման, շփման ավելի քիչ խնդիրներ են ունենում: Եվ ընդհակառակը՝ ծնող-երեխա հարաբերությունների խաթարումը հանգեցնում է տարբեր սոցիալ-հոգեբանական, մանկավարժական խնդիրների և բարդույթների ձևավորմանը:

Կյանքի առաջին տարում երեխաների զարգացման համար գլխավոր դեր են խաղում մոր հետ երեխայի հարաբերությունները, որոնք ծնունդ են նրա նկատմամբ կապվածություն և մեծ մասամբ պայմանավորում են նրա հոգեկան զարգացման հետագա ընթացքը: Կապվածությունն ունի որոշակի առանձնահատկություններ՝

- մայրը կամ կապվածության այլ օբյեկտն ավելի լավ, քան ցանկացած այլ մարդ, կարող է հանգստացնել երեխային:
- երեխան գերադասում է խաղալ կապվածության օբյեկտի հետ, իսկ երբ վշտացած է, հենց նրա մոտ է մխիթարություն փնտրում:
- կապվածության օբյեկտի ներկայությամբ երեխաներն իրենց ավելի վստահ և հանգիստ են զգում, այնքան էլ չեն վախենում:

Երեխայի լիարժեք զարգացման համար կարևոր են երկու ծնողներն էլ: Բայց կապվածության ձևավորման համար սկզբունքորեն կարևորվում է մոր դերը: Ի՞նչու է հենց մայրն ամենից լավ ապահովում երեխայի մոտ կայուն կապվածության ձևավորումը: Այս հարցը շատ հետազոտողների է հետաքրքրել: Բավականին փորձեր են արվել փոխարինել մորը այն դեպքում, երբ երեխան մորը կորցնում է, բայց բոլոր փորձերը ոչ այնքան արդյունավետ էին: Այս հարցը մեզ հետաքրքրել է ծնողական խնամքից զուրկ երեխաների սոցիալական հարմարման համատեքստում:

Նոր տնտեսական հարաբերություններին անցնելը մեր իրականության մեջ առաջացրին բազմաթիվ կենսական, տնտեսական, սոցիալական, կրթական և այլաբնույթ դժվարություններ, հիմնախնդիրներ:

Այսօր տարբեր բնույթի անբարենպաստ փոփոխությունները, սոցիալական ակնհայտ և ծայրահեղ շերտավորումները, հասարակության գերակշռող մասի կենսամակարդակի կտրուկ անկումը, գործազրկության մակարդակի աճումը, մուրացկանությունը, մարմնավաճառությունը և մի շարք այլ բացասական երևույթները համընկնում են երկարատև պատերազմական իրավիճակների հետ և առաջացնում են այնպիսի պրոբլեմներ, որոնք հասարակության համար շատ ավելի դժվար լուծելի են, քան ցանկացած տնտեսական կամ քաղաքական հիմնախնդիր:

Հասարակության մեջ տեղի ունեցող ցանկացած սոցիալական ցնցում առաջին հերթին բացասաբար է անդրադառնում ընտանիքի վրա և դրա համարժեք ներգործությունը կրում է այնտեղ մեծացող երեխան: Այսինքն՝ մեր կյանքում կատարվող բոլոր անբարենպաստ փոփոխությունները, նորամուծությունները, ակնհայտ կամ քողարկված այլափոխումները անմիջականորեն առաջինն իր վրա է կրում ընտանիքը, այնտեղ մեծացող երեխան ու մոր միայն հնչեղությունն գտնում հասարակական գիտակցության մեջ: Հասարակական շատ երևույթներ, անկախ իրենց ընդունելի կամ մերժելի լինելուց, հասարակական գիտակցության մեջ տեղ զբաղեցնող հայացքները, համոզմունքները և դիրքորոշումները վերջին հաշվով միջնորդավորված բնույթ ունեն, միջնորդված են ընտանիքի բնույթով, այնտեղ տիրող հարաբերություններով և բարոյահոգեբանական մթնոլորտով, ընտանիքի էթնիկական հիմքերով, արժեքային համակարգով և սոցիալական կողմնորոշումներով: Միայն այսպիսի մոտեցման պարագայում կարելի է լիարժեք հասկանալ և խնաստավորել, օրինակ, սոցիալական որբության, ծնողական

խնամքից զրկված երեխաների վարքի հոգեբանական և այլաբնույթ պատճառակա-
նությունը:

Մեր հասարակարգում, որտեղ նորովի են դրվում բարոյական հիմքերը և դժվա-
րությամբ հաղթահարվում առաջացող տարաբնույթ խոչընդոտներն ու հիմնախնդիրնե-
րը, էթնիկական ընտանիքը գրեթե դուրս է մնացել պատշաճ ուշադրությունից: Էթնիկա-
կան ընտանիքի հիմքերը որոշակիորեն դեֆորմացվում են, խաթարվում է ընտանիքի
բարոյական և արժեքային համակարգերի հիմքերը, ընտանիք են ներթափանցում օ-
տար բարքեր և արժեքներ և այլափոխում մեր ազգային զգացմունքները, մտածողու-
թյունը, ավանդույթները և սովորությունները: Ստեղծված սոցիալական իրավիճակի
արդյունքում մեզանում էապես աճում է անբարենպաստ, անտարբեր հարաբերություն-
ներով ընտանիքների թիվը, համալրվում են մանկատները ֆիզիկական և սոցիալական
որբերով, ինչպես նաև հատուկ դաստիարակչական դպրոց-հիմնարկները, աճում է նաև
մուրացիկ, թափառաշրջիկ երեխաների թիվը: Այսօր մեծ թիվ են կազմում ծնողական
խնամքից զրկված և մանկավարժորեն բարձիթողի երեխաները, որոնք դեգադապտաց-
ված են ընտանիքից, շրջապատի կյանքից:

Ծնողական խնամքից զրկված երեխաների անձի ձևավորման անբարենպաստ
ընտանիքի տիպի և երեխայի վարքի շեղումների միջև կապին վերաբերող բազմաթիվ
հետազոտություններով ապացուցված է, որ. ա/ ծնողազուրկ և ծնողական խնամքից
զրկված երեխաները հոգեբանական հետազոտության ինքնուրույն հիմնախնդիր են,
քանի որ նրանք յուրատիպ են իրենց հոգեկան յուրահատկություններով, անձնային և
վարքագծային առանձնահատկություններով և սոցիալական ակտիվության մակարդա-
կով, բ/ հոգեբանական հետազոտության առանձին հիմնախնդիր է այն միկրոմիջավայ-
րը՝ իր սոցիալական-մանկավարժական համարժեք և ոչ համարժեք ներգործություննե-
րով, որտեղ ծնվել և որոշակի ժամանակահատվածում դաստիարակվել է ծնողազուրկ
և ծնողական խնամքից զրկված երեխան: Այս հիմնախնդիրը ոչ միայն հոգեբանական է,
այլ համալիր լուծում է պահանջում /մանկավարժների, սոցիոլոգների, ազգագրագետ-
ների, իրավաբանների և մարդաբանների մասնակցությամբ/, գ/ ծնողազուրկ երեխանե-
րը հոգեբանական հետազոտության հիմնախնդիր են, այդ երեխաները միշտ էլ մտահո-
գել են հասարակությամբ, նրանց նկատմամբ ցուցաբերվել է պետական հոգածություն:
Այստեղ խոսքը վերաբերում է այն երեխաներին, որոնց ծնողները մահացել են տարբեր
պատճառներով, և երեխաները որբացել են: Դա կոչվում է ֆիզիկական որբություն, երբ
ֆիզիկապես են բացակայում երկու ծնողները: Երեխաների որբության մյուս տեսակը
«սոցիալական որբությունն է», որի պարագայում հարկադրական եղանակով /օրենքով
նախատեսված/ անջատում են երեխային ընտանիքից և հանձնում պետական հոգա-
ծության մարմիններին /մանկատներ և այլն/, որովհետև ընտանիքի ծնողները չեն ա-
պահովում անհրաժեշտ ջերմություն և հոգատարություն երեխայի նկատմամբ: Այս տի-
պի ծնողական խնամքից զրկված, երբեմն էլ ծնողազուրկ կարգավիճակ ձեռք բերած ե-
րեխաները նույնպես առանձին և յուրատիպ հոգեբանական հետազոտության հիմ-
նախնդիր են, քանի որ թե երեխաները և թե նրանց ծնողներն իրենց վրա են կրում
տվյալ ժամանակահատվածի բոլոր դառնությունները, ցնցումներն ու դժվարություննե-
րը, հանգամանքների ճնշման տակ հրաժարվում սեփական երեխաների խնամքից,
զրկվում ծնողական իրավունքից և շրջապատի հարգալից վերաբերմունքից:

Մանկավարժա-հոգեբանական հետազոտության հիմնախնդիր է ծնողազուրկ և
ծնողական խնամքից զրկված երեխաների սոցիալականացման, դրա հոգեբանական
պայմաններն ու օրինաչափությունները:

Այսօր հիմնական միկրոսոցիալական գործոնների շարքում առաջատար են ընտա-
նիքի հիմնախնդիրները: Հանդես գալով հասարակության հիմնարար, բազային օղակ՝
ընտանիքը միաժամանակ երեխաների օպտիմալ զարգացման և բարեկեցության բնա-
կան միջավայր է: Հետևաբար ընտանիքի հոգեբանական հիմնախնդիրների լուծումը
առաջին հերթին միտված է երեխաների և հասարակության հոգեկան առողջության ա-

պահովմանը, ինչպես նաև մանկական անխնամության, երեխաների մանկավարժական և սոցիալական բարձիթողության նախականիմանը:

Հաշվի առնելով մեր ժամանակաշրջանի մատուցած կենսական և այլաբնույթ դժվարությունները՝ արդիական հոգեբանական հետազոտության հիմնախնդիր են «սոցիալական ռիսկի» դեգադապտացիայի խմբի երեխաները, որոնք ապրում են ծանր, անբարենպաստ կենսապայմաններում: Վերջիններս վճռորոշ ախտահարող գործոններն են, որոնք ապակառուցողական ներգործություն ունեն երեխայի հոգեկան զարգացման և հոգեկան առողջության վրա: Այդ գործոններից են որբությունը /ֆիզիկական և սոցիալական/, բռնությունը, վաղ ներգրավումը քրեածին միջավայրում, հաշմանդամությունը՝ կապված ֆիզիկական կամ հոգեկան թերության /դեֆեկտի/ հետ և այլն: Այս գործոնների առկայության շնորհիվ էլ երեխաներն ընդգրկվում են դեգադապտացիայի բարձր «սոցիալական ռիսկի» խմբերի մեջ, որովհետև հեշտությամբ ընկալունակ են դառնում արտաքին անբարենպաստ ազդեցությունների նկատմամբ:

Ծնողական խնամքից զրկված և ծնողներ չունեցող երեխաների հետ աշխատանքը, նրանց ուսման և դաստիարակության հարցերի տնօրինումը, նրանց հասարակության մեջ ինտեգրումը ու հոգեկարգավորումն պահանջում են մի շարք հոգեբանական, սոցիալ-հոգեբանական հիմնախնդիրների լուծում: Վերջիններիս վերաբերող հետազոտությունների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ծնողազուրկ և ծնողական խնամքից զրկված երեխաների սոցիալական ադապտացիան /հարմարումը/ այդ գործընթացի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ դժվարություններ են առաջացնում:

Ծնողազուրկ և ծնողական խնամքից զրկված երեխաները հոգեբանական հետազոտության հիմնախնդիր է ցանկացած երկրում, ցանկացած հասարակության համար: Ընդհանուր գծերով պատճառականությունն էլ զրեթե նույնն է՝ երեխաները զրկվել են ծնողներից, մնացել անխնամ, դարձել են մանկավարժորեն բարձիթողի և կանգնել են սոցիալական բարձիթողության ճանապարհին: Սակայն երբ ծանոթանում ենք այլ երկրների, այլ ազգությունների գիտնականների կողմից վերլուծված պատճառականության շղթային, ապա տեսնում ենք, որ թե պատճառների բնույթն է էականորեն տարբեր և թե նրանց կողմից առաջադրվող մոտեցումները: Մեզանում տարբեր բնածին, տեխնածին և սոցիալ-տնտեսական այլ բնույթի աղետներով և դժվարություններով, մեզ թելադրված պատերազմով է պայմանավորված ծնողազուրկ և ծնողական խնամքից զրկված երեխաների առաջացումը: Այդ աղետների և սոցիալ-տնտեսական ցնցումների հետևանքները դեռևս հաղթահարված չեն և նման երեխաների թիվը նվազելու միտում չունի: Ծնողական ջերմության և հոգածության կարիք ունեցող երեխաների հոգեբանական և սոցիալական վերականգնման հոգեբանական մոտեցումներն ու մեխանիզմները դեռևս լիարժեքորեն մշակված չեն: Հետևաբար բարձրացված հիմնախնդրի լուծումը հնարավորություն կտա հստակեցնելու ծնողներին և ծնողական խնամքից զրկվելու հոգեբանական պատճառականությունը և մշակել երեխաների հետ աշխատելու, նրանց հասարակության լիարժեք անդամ դարձնելու, սոցիումին հարմարվելու և ադապտիվ վարք դրսևորելու մանկավարժա-հոգեբանական այնպիսի մեթոդներ և հանձնարարականներ, որոնք հարիր լինեն մեր ազգային պատկանելությանը, ազգային մտածելակերպին, վարքին և գործելակերպին:

Ծնողազուրկ և ծնողական խնամքից զրկված երեխաների սոցիալական հարմարումը /կամ ադապտացիան/ ընթանում է յուրատիպ օրինաչափություններով: Սոցիալական ադապտացիան միաժամանակ ենթադրում է կյանքի պայմանների, սոցիալական իրողությունների և սոցիալական միջավայրի սոցիալական ներգործություններին և պահանջներին, կեցության, կենսակերպի փոփոխություններին համակերպվելու հնարավորություն և կարողություն: Ծնողական խնամքի և բարենպաստ կենսակերպի պայմաններում վերջիններս առանց էական դժվարությունների ձևավորում են ծնողները՝ սեփական փորձը հաղորդելով աճող սերնդին: Խնդրո առարկա երեխաները ոչ միայն զրկված են այդ հնարավորություններից, այլև սոցիալական միջավայրին և կյանքին

մրանց սակավ հարմարվողականությունը միջնորդված է անձնական դժվարությամբ և սոցիալական հոգեբանական անպաշտպանվածությամբ:

Սոցիալական կյանքին և միջավայրին ծնողազուրկ և ծնողական խնամքից զրկված երեխաների հարմարումը /ադապտացիան/ ուղեկցվում է օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ բնույթի տարաբնույթ դժվարություններով: Վերջիններս պայմանավորված են մի շարք վճռորոշ հանգամանքներով, սոցիալ-տնտեսական անմխիթար վիճակով, սոցիալական համարժեք և ոչ համարժեք ընկալումներով, մանկավարժական /երբեմն էլ սոցիալապես/ բարձիթողի վիճակով և որպես դրա հետևանք սոցիալական, ոչ բարյացակամ, անվստահելի, երբեմն էլ բացասական վերաբերմունքով շրջապատի, շրջապատողների, ապագայի նկատմամբ, ընկալունակությամբ բացասական ներգործությունների նկատմամբ, ինչպես նաև սակավ, աղքատ կյանքի փորձով, ցածր հուզականությամբ, ցածր ինքնագնահատականով և այլն: Սոցիալական ադապտացիայի ընթացքի հաջողության ապահովումն անհրաժեշտաբար պահանջում է մի շարք հոգեբանական պայմանների ապահովում. երեխաների մեջ դրական հույզերի, դրական վերաբերմունքի, սեփական ուժերի, կյանքի և շրջապատողների նկատմամբ վստահությամբ, ինքնագիտակցության, ինքնագնահատականի, բարոյագիտակցության և իրավագիտակցության ձևավորում և այլն:

Անձի սոցիալական ադապտացիայի հոգեբանական հիմնախնդիրը բավականաչափ մշակված է հոգեբանության մեջ, դրան են նվիրված բազմաթիվ հոգեբանների, մանկավարժների և սոցիոլոգների հետազոտություններ: Ծնողազուրկ և ծնողական խնամքից զրկված երեխաների սոցիալական ադապտացիան հետազոտության ընթացքում դիտարկվում է որպես մրանց սոցիալականացման կայացման և բնականոն ընթացք ունեցող գործընթաց, որի արդյունքում անձը ինքնահաստատվում է, ձեռք բերում սոցիալական, բարոյական, իրավական և այլ արժեքների համակարգ և հեշտությամբ ինտեգրվում հասարակության մեջ: Սոցիալական ադապտացիայի դժվարությունների հոգեբանական վերլուծությունն ուղղված է ոչ այնքան օբյեկտիվ անբարենպաստ պայմանների և հանգամանքների բացահայտմանն ու քննարկմանը, այլ առավելապես նրան, որ հոգեբանական և մանկավարժական տարբեր մոտեցումների, մեթոդների և հնարքների օգնությամբ հնարավորություն տրվի ծակատագրի հարված ստացած երեխային ինքնահաստատվելու, ինքնաիրացվելու, նրա մեջ կյանքի նկատմամբ դրական հույզեր առաջացնելու, ապրելու պահանջմունք արթնացնելու համար:

Ծնողազուրկ և ծնողական խնամքից զրկված երեխաների սոցիալական ադապտացիայի գործընթացն ընգրկում է երեք հիմնական փուլ, որոնք հանդես են գալիս այդ գործընթացի հիմնական բաղադրատարրեր: Առաջին փուլում երեխաները հարմարվում են ադապտացիան իրականացնողներին, հարմարվում մրանց պահանջներին, հոգեբանական կապի մեջ մտնում մրանց հետ: Երկրորդ փուլում երեխաները սկսում են հարմարվել այն մարդկանց /հասակակիցների, շրջապատող մեծահասակների/ հետ, որոնց հետ մրանք ապրում են, սովորում, անցկացնում ազատ ժամանակը: Երրորդ փուլում երեխաներն ինտենսիվորեն հարմարվում են ստեղծված բարոյական մորմներին, համակցության կանոններին՝ յուրացնելով դրանք:

Ծնողազուրկ և ծնողական խնամքից զրկված երեխաների սոցիալական ոչ համարժեք ընկալումները, կենսապատկերացումները, կարծիքներն ու համոզմունքները, վարքի ընդունելի և մերժելի ձևերը, սոցիալական և արժեքային կողմնորոշումներն ունեն օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառականություն: Այդ պատճառների հոգեբանական վերլուծությունը նպատակաուղղված է դրանց նախազգուշացմանը և հաղթահարմանը, հետևաբար երեխաների հոգսերի և պրոբլեմների թեթևացմանը:

Ծնողական հոգաժողությունից և խնամքից զրկված երեխաների սոցիալական ադապտացիան, սոցիալականացումը և մանկական միջավայրում մրանց ինտեգրումն իրականացնելիս հանդիպում են բազմաթիվ դժվարություններ և կոնֆլիկտածին իրավիճակներ: Այդ դժվարությունների պատճառներն առավելապես սուբյեկտիվ կամ հոգե-

բանական են և պայմանավորված են նրանով, որ սոցիալական ադապտացիայի պահանջները բախվում են ադապտացվող երեխայի վարքի ստերեոտիպերին, բնավորության գծերին, մարդկանց և նրանց անձի և վարքի մասին նրանց պատկերացումներին, արժեքային համակարգին և այլն: Այդ հակասությունները բերում են կոնֆլիկտային իրավիճակների, որոնց լուծման հոգեբանական պայմանը երեխայի նկատմամբ անհատական մոտեցումն է, ջերմ ու մտերմական վերաբերմունքը:

Այսպիսով՝ ծնողագուրկ և ծնողական խնամքից զրկված երեխաների սոցիալական ադապտացիայի հաջողությունը պայմանավորված է համապատասխան ծրագրի մշակումով: Այդ ծրագիրը պետք է ներառի երկու կարևոր մասեր. առաջին՝ սոցիալական միջավայրին և նորմերին հարմարվելու միջոցառումներ և դրանց իրականացման գործնական-մեթոդական հանձնարարականներով և երկրորդ՝ մեթոդական հանձնարարականների մի համալիր այդ երեխաների սոցիալական վարքի հնարավոր շեղումները նախականիսելու և հաղթահարելու նպատակով:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

1. Юрчук В.В. Современный словарь по психологии. Минск, 2000, стр. 134
2. Налчаджян А.А Социально-психическая адаптация личности (формы, механизмы и стратегии).Ер., 1988, стр. 20
3. Трапезникова Т.М.Формирование личности ребенка в условиях семьи//Человек:Индивидуальность,творчество, жизненуи путь. СПб.:СПбГУ, 1998, стр. 90:
4. Նույն տեղում:
5. Боулби Дж. Привязанность /Пер. с англ. Н.Г.Григорьевой, Г.В.Бурменской; Общ. Ред. и вступ. ст. Г.В. Бурменской. М., 2003, стр. 206

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

**Ծնողագուրկ եվ ծնողական խնամքից զրկված երեխաների սոցիալական հարմարման հիմնախնդիրները արդի պայմաններում
Էլլադա Բաղդասարյան
Իննա Մկրտչյան**

Հոդվածում քննարկվում է ծնողագուրկ և ծնողական խնամքից զրկված երեխաների սոցիալական ադապտացիայի առանձնահատկություններն ու դժվարություններն արդի պայմաններում:Բացահայտվում է ծնողագուրկ և ծնողական խնամքից զրկված երեխաների հարմարման գործընթացի կառուցվածքային բաղադրատարրերը, դրանց միջև հոգեբանական հարաբերակցությունը և օբյեկտիվ ու սուբյեկտիվ բնույթի այն դժվարությունները, որոնք հանդիպում են հարմարման ընթացքում:Սոցիալական ադապտացիայի դժվարությունների վերլուծությունը ուղղված է ոչ այնքան օբյեկտիվ անբարենպաստ պայմանների և հանգամանքների բացահայտմանն ու քննարկմանը, այլ առավելապես նրան, որպեսզի հոգեբանական և մանկավարժական տարբեր մոտեցումների, մեթոդների և հնարքների օգնությամբ հնարավորություն տրվի ճակատագրի հարված ստացած երեխային ինքնահաստատվելու, ինքնաիրացվելու, նրա մեջ կյանքի նկատմամբ դրական հույզեր առաջացնելու, ապրելու պահանջմունք արթնացնելու համար:

РЕЗЮМЕ

Основные проблемы социальной адаптации в современных условиях сирот и детей, лишенных родительской опеки.

Эллада Багдасарян

Инна Мкртчян

Ключевые слова: *сирота, лишенные родительской опеки, социальная адаптация, структурные компоненты, психологическое взаимодействие, самоутверждение, самореализация, положительные эмоции, жизненная потребность, неблагоприятные условия.*

В статье обсуждаются особенности и сложности социальной адаптации сирот и детей, лишенных родительской опеки, в современных условиях. Раскрываются процесс и структурные компоненты адаптации сирот и детей, лишенных родительской опеки, среди которых психологическое взаимодействие и суть объективных и субъективных сложностей, которые встречаются в период адаптации. Анализ сложностей социальной адаптации касается не столько раскрытия объективных неблагоприятных обстоятельств, а преимущественно тому, чтобы разные психологические и педагогические подходы, методы и навыки дали возможность помочь детям, испытавшим удары судьбы, а самоутверждение и самореализация пробудили в них жизненно необходимые положительные эмоции.

SUMMARY

The Main Problems of Social adaptation of orphans and children deprived of parental care in Modern Conditions

Ellada Baghdasaryan

Inna Mkrтчyan

Keywords: *orphan, deprived of parental care, social adaptation, structural components, psychological interaction, self-affirmation, self-realization, positive emotions, vital need, unfavorable conditions.*

The article discusses the peculiarities and difficulties of social adaptation of orphans and children deprived of parental care in modern conditions. The process and structural components of the adaptation of orphans and children deprived of parental care are disclosed, among them psychological interaction and the essence of the objective and subjective difficulties encountered in the period of adaptation. Analysis of the complexities of social adaptation concerns not so much the disclosure of objective unfavorable circumstances, but mainly that different psychological and pedagogical approaches, methods and skills provide an opportunity to help children who have suffered destinies, and self-affirmation and self-realization awaken vital positive emotions in them.